

ЛУЖИШКО-БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРНИ КОНТАКТИ

Георги Вълчев

Инициативата се роди в Будишин, престолнината на лужишкия културен и научен живот. Не пожелаха тук, в Института за лужишки изследвания при Немската академия на науките, да търпят повече онази столетна празнота в богатия и разностранен комплекс на лужишко-славянската взаимност. Приех с благодарност предложението и възможностите, които ми предоставиха в този институт, и подпомогнат от неговите солидни библиографски издания, при нееднократни консултации с талантливи институтски литературни сътрудници в един сравнително кратък срок вече разполагах с осведомителната реконструкция на лужишко-българските литературни контакти и отношения от средата на миналия до последното десетилетие на нашия век.

В кръга на заниманията и издирванията си постепенно се запознавах с аналогични данни от лужишките взаимоотношения с другите славянски народи, с по-стари и най-нови литературно-исторически и критически прегледи и тълкувания на тези контакти от лужишки, чешки, полски, руски и други славянски учени. И се породиха първите ми колебания. Тази закъсняла интерпретация не се ли насочва към анахроничен изследователски предмет? И не е ли предизвикателство към скромните и непретенциозни материали, в които реално се е извила нашата взаимност, едно такова тълкуване, което не може да оперира с ония богати компоненти, с които са разполагали и на които се опират например изследователите на лужишко-полските или лужишко-чешките литературни общения? Нима е целесъобразно едно описание и преповторение на контактните материали и дали наистина те загатват за някаква историческа приемственост в литературната ни взаимност?

Особено днес, когато сравнителното славянско литературознание се ориентира предимно към типологиите, сходствата на художествени структури, литературни явления и под.

Постепенно обаче надделяха мотиви и съображения, които ме заставиха да завърша своето изследване и изпълня поне отчасти поетото задължение. Защото именно сравнителното-славянско литературознание днес утвърждава, че не само контактите са показател за литературни сходства и подобия, но че само чрез тяхното предварително проучване и тълкуване можем да се доберем надеждно до същинските проблеми на сравнителния анализ. Защото всички досегашни изследвания за лужишко-славянската взаимност в най-добрия случай представляват само логичен завършек на продължителен познавателен процес и резултат от една методология на литературната история и критика от XIX в. И макар да проучват върешните и външните зависимости на литературния процес в Лужица, тяхното тълкуване не надхвърля рамките на идейно-познавателната информация. Независимо от традициите, или по-точно именно поради това, славистичните интерпретации на лужишко-славянската взаимност не са постигнали такива върхове, които ще трябва да овладяваме, опрели са се в оная точка на съвременността, с която е необходимо да се изравним и стартуваме заедно по-нататък в сферите на съвременното, сравнително литературознание.

И днес, както в миналото, най-интензивни си остават литературните общения на чехи, словаци с лужичаните — макар в последните години това първенство да е оспорвано от полското

славяноведение. От богатия регистър на чешки публикации за лужишката литература, за чешко-лужишката литературна взаимност искам да припомня най-напред едно от крупните изследвания на Адолф Черни (1864—1952), „Поезията на горно-лужичаните“, публикувано и на лужишки език през 1910 г. Това е панорама на лужишката писменост с извънредно богат арсенал от литературни факти, творби, писатели, поети и пръв систематичен преглед на чешко-лужишките литературни отношения, особено ярко изявено в съчиненията на бележитите славяноведи-възрожденци (Добровски, Шафарик, Л. Шур и др.).

Друг един по-млад съвременник на А. Черни, популярният и у нас професор от Пражкия университет, трагично загинал в гестапо през 1942 г. Йозеф Пата (род. 1886 г.), съпернич на своя сънародник с трайния си литературоведски интерес към Лужица, с ерудитния и мащабната си дейност. Акцентът, който поставя този именит чешки учен на контактните отношения, се забелязва и в един от неговите трудове, преведени на лужишки език през 1929 г. под заглавие „Увод към изучаването на лужишката литература“ (300 стр.).

Методологически се родее със споменатите публикации издадената в Прага през 1955 г. „Лужичаните и тяхната писменост“ (240 стр.), чийто автор е проф. Антонин Фринта.

Традициите, създадени в чешките славистични центрове и в Лужица по отношение на взаимните литературни изследвания, са живи и в наше време. И въпреки сравнително-аналитичните набези литературно-историческите прегледи и обзори продължават да имат превес.

Особено внимание заслужават публикациите на младия доцент от Пражкия университет Ян Петр, изследовател на лужишко-славянските, респ. чехословашки контакти, а също така и на характерни явления на литературния процес в Лужица. . .

Стари са корените и на руско-лужишките книжовни контакти. Но и до наши дни те остават непроучени. Особено интензивни през миналия век (публикациите на Срезневски и Бодянский, а по-късно на Пипин-Спасович) и отново днес в светското езиковедие (инициативата тук принадлежи на Лвовската славистична катедра, където под ръководството на К. К. Трофимович бе изготвен лужишко-руски речник, издадена лужишка граматика и др. студии), в художествени преводи, които от Украйна и от Белорусия стимулират научните интереси към лужишките езици, литература и култура. А в Лужица отдавна е намерила път руската литературна класика — Пушкин, Лермонтов, Гогол, Достоевски — и много творби на съвременни автори.

От една библиографска публикация на Р. Йенч (този изтъкнат лужишки изследовател от по-старото поколение между другото е автор на двутомна история на лужишката литература) научаваме интересни и любопитни данни за югославско (словенско, хърватско, сръбско)-лужишките прояви на литературна взаимност, която датира още от XVI в., в съдействието при издаването на първата лужишка печатна книга — превода на „Стария завет“. Особено интензивни контакти са регистрирани през 40-те години на миналия век и в периода от 1928 до 1936 г. Най-големите лужишки възрожденци, като Зейлер, Хорник, Смолер, са превеждали югославски художествени творби, а добър прием е намирала в Югославия и лужишката литература. През последните години още повече се е разширила сферата на взаимното опознаване и проучване.

През 1937 г. известният полски славист Юзеф Голумбек, ориентиран главно към по-малките славянски литератури, даде завършен израз на полската научно-литературна мисъл за Лужица в публикацията си „Лужишката литература“ (около 300 стр.). Този завършек стана в същото време начало на всички следващи изследвания на лужишките езици, литература, фолклор и история в съвременна Полша. Защото в тази монография бе преодолян емпиризмът и хаосът на фактите и макар в едностранно гносеологически план бяха направени обобщения и изводи, любопитни и за съвременния изследовател. Днес много млади полски слависти проявяват трайни интереси към сравнителното изследване на горно- и долнолужишките езици, а в резултат на дружествените съседски отношения се появяват все по-често преводи на лужишки автори.

В Полша именно още през 1960 г. бе издадена и най-голямата до днес антология на лужишката поезия, чийто съставител и автор на съдържателен увод, от около 90 страници, е дългогодишният приятел и радетел на полско-лужишката дружба Вилхелм Шевчик. Встъпи-

тавата му статия в същност е една монография за лужишката поезия и оценъчна рекапитулация на полско-лужишките литературни контакти и отношения. И ако Голембек в своя труд се издига над традиционното, публицистично описание на литературните факти и явления, то Шевчик се взира в самото ядро на литературния процес, откъдето моделира своите портрети на лужишки писатели. И не може да не споделим основните му изводи: че днешната лужишка поезия не е вече онези алармиращ призив от XIX в. и че все пак влиянието на този век далеч не е завършило. Редица млади лужишки поети, насочени към съвременността, широко използват изработените още през XIX в. литературни форми, особено от литературното наследство на големия поет-възрожденец Х. Зейлер (автор на балади и романи, на химни и рефлексивна лирика, на басни, епиграми и т. н.). Тази устойчивост на поетичната мисъл от XIX в. е означава изостаналост, защото колкото и богата да е била реколтата на миналия век, тя не е могла да обхване цялата проблематика на народностното съзнание и традиции. Лужишкият народ и до днес с оглед на особено си положение трябва да се бори, макар вече и с една естествена асимилация.

Но днес, както отбелязва Шевчик, лужишката литература може да изостави някои от старите си задачи. Така намери открит път рефлексивната поезия, камерната лирика, драматичната интонация и динамика, на която родоначалник е трагично загиналият през Втората световна война лужишки поет Юрий Кешка (р. 1928); разцъфтя импресиата. Трудно е, разбира се, да се даде изчерпателен преглед на изследванията за лужишката литература в нейните външни (славянски и не само славянски) контакти. Но и от тези кратки бележки все пак може да придобием представа за техния характер. . .

Спорадичните лични контакти, вестите и информативни кратки коментари за откриването на нови български училища и културно-просветни огнища, за появата и разширението на българския периодичен печат и книжнина; общоинформативни статии, бележки и статистически данни за просветни и културни мероприятия в поробените български земи или централите на българската емиграция в Русия, Сърбия и Румъния — такива са първите прояви на лужишкия интерес към България. Можем да предполагаме, че на възрожденската лужишка интелигенция, отраснала в немско обкръжение, са били познати ония публикации на немски език, които в една или друга степен са акцентували българска културна проблематика, познавали са и съчинения от научната литературна славистика на Добровски, Шафарик и др. (писани и разширявани на немски език). Но за разлика от немската лужишката публицистика (аналогично на публицистични изяви от този период на повечето от по-малките славянски народи) проявява инициатива при обзора на актуални събития в българските земи, ориентира се предимно към културно-просветни прояви в българския възрожденски процес, в който търси аналогии, сходства и общност във възделенията и стремежите на българите и лужичани. Така е било през целия XIX в. По-късно, през първите десетилетия на нашия век, в присъствието и на други компоненти на културната ни и литературна взаимност публицистиката отново се връща към началните си прийоми и отново чрез тях търси нашата съпринадлежност, но вече при друга историческа и политически-обществена обстановка. Занимават я преди всичко не толкова културните и литературните завоевания в свободна България, колкото измеренията на интересите към жизнените и културните проблеми на поробения лужишки народ. На тези тенденции служи с готовност и приятелят на българите и лужичаните проф. Й. Пата — в лужишкия печат и особено в „Чешко-лужишкия“, по-късно „Лужишки вестник“ от 20-те и 30-те години, проф. Пата информира системно и за най-малките прояви на симпатии в българската културна общественост от тези години.

Такова именно въведение, към постепенно разрастващото се и обогатяващо се лужишко опознаване на българската култура и литература, са тези непретенциозни бележки и коментари, вест и съобщения — „жанровете“ на лужишката публицистика с български аспекти. Тази публицистика запази задълго, почти до наши дни, ролята си на посредник и пълномощник при останалите литературни жанрове с незначителни, неизявени прикосновения с български теми и образи. Несъмнено и това обстоятелство подсказва ония вътрешни зависимости, които са породени често пъти от външни намеси в литературния процес, [присъстващата невидима връзка на контактните отношения с художествените структури и [поетики. . .

Интересът към фолклорното богатство на славянските народи дава значителни резултати в областта на преводите и оригиналните етнографски изследвания. За съжаление българското народно творчество, както показват данните в нашето приложение, остава почти непознато, а спорадичните преводи на народни песни (две през XIX в.) и приказки (две-три през миналия и още толкова, преведени едва след Втората световна война) разкриват само случайно и несистематично отношение. Поради това ненужно е да коментираме достойнствата на преводите и похватите на техните преводачи. По-важно е да отбележим лирическия характер на подбраните песни, т. е. тяхната близост с лужишката песен; приказките са преди всичко битово-поучителни, родеещи се с част от лужишкия приказан епос. Очевидно е предпочитанието: преди всичко национално-специфичното, но такова, което буди аналогии за сходства и общности! Едва в наше време този принцип е преодолял от премислената концепция за художествени възприятия; национално-специфично, но с художествена внушителност преди всичко! Като илюстрация нека посочим подбраните и преведени в България лужишки народни приказки под наслов „Момъкът с вълшебния кон“ и аналогични замисли на лужишкото издателство „Домовина“ в Будишин.

Днешната „окъсняла“ взаимна рецепция на народното творчество не е поради това анахронизъм или само допълнение към един незавършен от миналото процес — образното и мисловното богатство на народните приказки и песни служи и обогатява индивидуалното поетично виждане на съвременните поети — лужишки и български. . .

Съсем малочислени са данните за лужишки преводи от българската художествена литература. През XIX в. такива преводи въобще не срещаме. През 1916 г. за пръв път излиза в превод на горно-лужишки българска художествена творба. Това е разказът „Иде ли?“ на Иван Вазов, преведена от Ян Циж. И почти до 50-те години на нашия век остава единствен превод от български на лужишки език. В следвоенните години се появяват още няколко разказа от класическата и съвременната българска литература по страниците на лужишкия печат, а по-късно, през 1960 г., събрани и повторно публикувани в дял I на сборника „Славянски литератури“, съставен от Юрий Млинк. Това са разкази от Елин Пелин, Йордан Йовков, Людмил Стоянов, Ангел Каралийчев, Иван Остриков, Ат. Мандаджиев. Преведени са от видни лужишки писатели, научни сътрудници като Юрий Нук, Юрий Млинк, Маря Млинкова, Хелмут Фаска. В същия сборник е включен отново и преводът на „Приказка за стълбата“ от Христо Смирненски, изготвен от младия езиковед и отличен познавач на български език Марко Мешканк. . . Единственото стихотворение, преведено на лужишки от видния съвременен поет и белетрист Юрий Брезан и нееднократно публикувано в лужишкия печат, е „Предсмъртно“ на Вапцаров. Всички преводи са следвали българските оригинали (лужичаните са отлични познавачи на славянските езици) и предоставят ценен материал на сравнителни изследвания за наши и лужишки езиковеди.

Би било погрешно да изясняваме слабата художествена рецепция на българската литература в Лужица с ограничените издателски възможности на лужичаните. Това е по-скоро симптом на един дълъг познавателен процес, в който приоритет има не толкова литературното, колкото универсално народното, културно и обществено приобщаване. Днес, когато нараства и подчертано литературните интереси, бяха потърсени най-напред ония художествени творби от българската литература, които биха били на равнището на съвременните художествени изисквания, но в същото време и художествена илюстрация на оня, далеч още незавършен, класически модел на нашата взаимност. Затова именно ориентацията бе както към старите майстори, така и към такива съвременни автори, чиято поетика остава явна на българската реалистическа класика.

Но в съвременния литературен процес си прокарва настойчиво път и друга тенденция във възприятията на българската литература: преди всичко — литературна съвременност, аналогична със социалистическото си съдържание, инициативна и непозната във формалните си завоевания, които могат да послужат като стимул или просто да въздействуват най-силно на читателската публика! Имам пред вид подготвяната от талантливия лужишки поет Кито Лоренц антология „Съвременни славянски поети“, сред които на лужишки и немски ще прозвучат (равноправно-застъпени) дванадесет български поети с 12 характерни поетични творби.

Струва ми се, че днешната и перспективна взаимна рецепция на нашите литератури ще се осъществява посредством антологичния подбор от класическото и съвременното наследство, съответно съществуващите днес модели на научно и художествено мислене. За да наддее в края на краищата убеждението, че и по-малките славянски народи днес вече не търсят опора само в национално-специфичната си общност, а преди всичко в човешкото битие, което ще се разкрива пред тях по нови и аналогични пътища в художествените превъплъщения на съвременното им съществуване. . .

Няколко думи и за лужишката литературна интерпретация на българската литература, която би следвало да бъде важен компонент в проследения тук модел на литературна взаимност.

От XIX в. и по същество до днес публицистиката абсорбира тази интерпретация, макар да борови вече с литературни факти и явления. В такъв именно предимно публицистичен план литературната история и критика следва конвенционален, но в Лужица още жив и актуален начин на мислене, като в същото време бележи и първите набези към съвременни анализи, продиктувани както от вътрешните потреби на лужишката литература, така и от тенденциите в днешното сравнително литературознание в ГДР и другите социалистически страни (особено в спорадичните публикации на П. Новотни, в концепцията, родила преводния подбор от славянските поети на К. Лоренц и под.).

В бележки, коментари, сравнителни обзори, както и в двете си литературно-исторически статии, публикувани като въведение към сборника „Славянски и литератури“, литературоведът Юрий Млинк застъпва най-добрите традиции от миналото. Не игнорира фактите, достоверно информира и сочи етапите в идейното развитие на българската литература, търси нейния патос в ония обществени предпоставки, които раждат българската реалистична и революционна литература. Засега Ю. Млинк е единственият лужишки литературен историк и критик с най-обемна литературна продукция в лужишката българистика!

Като най-съществено сочат революционното начало в българската литература, респ. поезия, двамата изтъкнати днешни творци на художественото слово в Лужица — Мерчин Новак-Нехорнски (в кратка статия за Христо Ботев) и особено Юрий Брезан в специална глава „Ботев—Смирненски—Вапцаров“ от книгата му „По пътя и пътьом“, публикувана през 1955 г. Ще си позволя да перифразирам някои моменти от тази статия на Брезан: Почти четиридесет години след раждането на Хандрий Зейлер, първия велик поет на лужишкия народ, се ражда първият най-голям поет в новобългарската литература, който умира тогава, когато Зейлер пише знаменитото си стихотворение „Противниците на прогреса“. Умира на 28 години, загива в борбата против турската тирания, пада в онази борба, към която сам зове в своята поезия. По това време в Германия се заговаря за пръв път за България! Нищо дотогава не се знаело за националноосвободителните борби на българския народ, нищо не знаеха за тази борба и лужичаните и никои не бе чувал за тези, които пееха своите борчески песни, за поетите на българския народ. Непознат като Христо Ботев остава и Димитър Полянов, първият поет на българския пролетариат. Неизвестен в Германия бе и Христо Смирненски — възпал новия революционен подем в България след Първата световна война. Вапцаров поема щафетата от Смирненски! Да изучиш живота и делото на тримата революционни поети, това е все едно да се запознаеш със седемдесет години от най-новата история на българския народ! И макар да не се прекланя пред произволните и механични съпоставки, Ю. Брезан завършва литературната си статия с едно любопитно сравнение: Ботев се ражда при твърде подобна ситуация, в която твори Зейлер, Смирненски е преминал жизнени перипетии, които го родят с най-големия лужишки поет Якуб Барт-Тишински, а Вапцаров бе прозизан от куршума на ония, които потискаха във Ваймарската република гласа на всички лужишки поети.

На Юрий Брезан очевидно принадлежи приоритетът в изнасянето на съществения, революционен компонент в генезиса и развитието на българската поезия — обстоятелство, най-често игнорирано преди него. Патосът на статията му ни навежда на мисълта, че е изразил в нея и собствено поетично кредо, което по косвен път го родее с революционните наши поети. Един евентуален сравнителен анализ е възможно да ни покаже сходни и възприети, творчески изявени черти с българската революционна поезия, която Ю. Брезан познава и отчасти превежда на своя роден език. . .

Българската историческа и съвременна действителност в едно интересно изявено съчетание на публицистични и литературни компоненти е обект на няколко репортажни пътеписа, написани от съвременни лужишки автори — известни писатели и журналисти на ГДР.

Вниманието ни привличат три репортажни книги за България и още толкова пътеписни очерци в лужишката периодичен печат от последните две десетилетия.

Биографите на популярния лужишки прозаик Антон Навка — посетил България пред залеза на своя живот — не ще отминат свежия, колоритен език, ярките образи, породени от една импресия, от едно прикосновение, в един репортаж за българското общество от началото на 60-те години на нашия век.

С усет за детайлите, които подсказват новите преобразования в социалистическа България, е написал своя очерк Бено Шолта — лужишки писател от средното поколение.

По тематична обемност обаче първенство държи книгата на Мерчин Новак-Нехорски — народен художник на Лужица и ГДР. Плод е на едно посещение на художника в България, която той обхожда нашир и надлъж, общува с нейното минало и настояще, старее се да я опознае със собствените си очи, но и през погледа на българския съвременник.

М. Н. Нехорски е не само самобитен художник на лужишката митология, бит и съвременност, но също така преводач, литературен критик и преди всичко майстор на репортажния жанр в лужишката литература още от второто десетилетие на нашия век. Неговата книга за България, колкото и странно да ни се вижда, остро контрастира на многочислените му пътеписи за близки и далечни странствувания в славянски и неславянски страни! Ако не беше това метафорично заглавие „Българска пролет“, ако не бяха тия, преминали почти по всички страници на книгата диалози с хора от различни възрасти и професии, с които авторът разговаря за миналото и коментира днешния ден на България; и сравненията с живота в Лужица, и оня вътрешен патос, сигнализиращ за неотменното присъствие на авторски субект, пристрастност и предпочитания — спокойно бихме могли да приемем тази книга като пръв справочник на лужишки език по география, история, народно творчество, материалната и духовната култура въобще на България и българския народ! Подвеждат ни и самите названия на отделните глави: София, Пловдив, Търново, Копривщица, Земен, Рила, Преображенски манастир и под. Нито един етнограф, историк, литературовед и пр. не би оспорил достоверността на изнесените факти и все пак трудно биха приели тази книга като справочник за своя научен отрасъл! Спорна остава и нейната жанрова принадлежност! Навярно към художествения репортаж — с портретните си характеристики на съвременници и образи от революционното минало на българския народ, със сюжетните си заплетки и т. н.? Но ще се намесят литературните критици с възражения срещу прецизираните, обилни статистически данни от сферата на публицистиката, срещу привидния превес от реалната емпирия!

Юрий Брезан публикува своята книга „По пътя и пътѝом“ през 1955 г. Няколко глави от нея са посветени на България. За една от тях („Ботев—Смирненски—Вапцаров“) вече беше споменато тук. Самият очерк за България се открива с III глава „Непознат славянски край“ (29—45 стр.). Интензивно, в широта и дълбочина именитият лужишки писател се е стремил да опознава по време на краткия си престой в България през 50-те години, защото добре е знаел кому и къде ще трябва да сподели това свое познание. Запознава се „с писатели, шофори, чиновници, милиционери, кооператори и кооператорки, научни сътрудници, общественици и монаси. . .“ Скита по улиците на София, надниква и влиза в кафенета, произнася приветствия на събрания. . . Посещава фабрики и заводи. . . Дава предпочитание на живото ежедневие в българските села и градове, но не пропуска да разкаже на сънародниците си за историческите и културните паметници, за обществени и политически събития. В IV глава „Земята, селяните, селото“ (47—61 стр.) сред природните красоти на българската земя, в българското кооперативно село писателят е открил и много красота на трудовите подвизи, които споделя с радостно чувство на тружениците от родното му лужишко село. Апотеоз на красивата българска природа е и V глава „По планините!“ Но поетичният възторг и тук отстъпва място на обективната, географско-историческа информация, на съобщенията за социалистическото строителство, на познавателно-описателните прийоми. Не, разбира се, в оня педантично-изчерпателен порядък, характерен за обемната книга на М. Н. Нехорски, но при същото съчетание на субективното виж-

дане с обективната информация — съчетание гладко, синхронно, без да предизвиква особено композиционни ерозии в иначе неспокойния и жив репортажен разказ.

С аналогични творчески прийоми ни се представя и Юрий Вичяз — известен лужишки журналист, служил дълго време като кореспондент на чехословашко телеграфно агентство в балканските страни. Преди всичко в книгата си, озаглавена „С каменци нос“ и с подзаглавие („Какво е преживял лужишкият журналист по света“), отчетана едва през 1961 г. В същност това са мемоари за предвоенните и военните години на Втората световна война — мемоари, споделени в репортажен, очерков план. Ако заглавието ни предупреждава, че ще имаме работа с един безкрайно любопитен и находчив автор от град Каменц (в територията на Горна Лужица), „чиято жители си навират навсякъде носа“, то подзаглавието разкрива намеренията на същия автор да разлисти пред нас един свой, личен дневник. Дневник, писан напрегнато и неспокойно в прерватно, драматично време, което измества на по-заден план познавателната информация и поставя в центъра преживяванията на автора.

Книгата има 15 глави и почти във всички тях преминават български реминисценции. Специално отредени за България са: V глава — „На път за Румъния и България“, VI — „Животът в София“, VII — „Българи пийте — Българи не пийте!“, VIII — „Македонци“ и IX — „Военните се забъркват в политиката“.

Видната лужишка писателка от по-старото поколение Маря Кубашец в предговора към изданието ни представя автора като отличен познавач на всички балкански страни с изключение на Гърция; сравнява жизнените му перипетии с неспокойния и скитнически живот на световно известния чешки репортьор Егон Ервин Киш; възлудват я ярките и колоритни сцени във Вичязовите очерци, които „се четат като роман“, който ни въвежда сред епохално-исторически изпитания на съвременните европейски народи. М. Кубашец не отминава и завидната ерудация на лужишкия журналист, запознат с езичите и културата на страните, в които е аташиран, обстоятелство, което му позволява да общува с различни хора от разни обществени и политически среди.

Достатъчно в случая е да припомним само едно от множеството описани пътувания на Вичяз по България — през Искърското дефиле, — дало също импулс за поетично въздъхновение, за апотеозни страници за българската природа и в същото време повод за пространно описание на българските села и градове с техните славни исторически и революционни традиции. „Животът в София“, в средшето на обществения и политическия живот, е представен най-подробно и най-заинтригуващо. Лужишкият кореспондент познава добре задкулисите политически страсти и комбинации, свидетел е на невиджана корупция и политически убийства в софийското общество от тия години. Възторгът и искрените му симпатии към българския народ не му попречат, когато трябва да засвидетелства пошлостта на българската буржоазно-политическа власт. И художествената гротеска, която е любим прием на този репортьор, му служи тук великолепно. От карнавалното шествие на политически въжеиграчи и мошеници, от обществения кошмар в българската столица той прави чести екскурзии не само сред чудната българска природа, но и в революционното минало, връща се нееднократно при ония български приятели, които го разбират и поддържат вярата му в будните народни сили.

Тази книга би следвало да се преведе на български като свидетелство на неравнодушен наш приятел, който правдиво е нарисувал възлудваща картина на нерадостна и мрачна обществена атмосфера в България през годините на фашистко своеволие. . .

Един властен и неотменим императив е заставил и тримата изтъкнати писатели и публицисти да служат и отговарят на останалата от миналото и все още актуална проблематика на универсално взаимно опознаване и осъзната съпринадлежност. Не се отричат обаче и от своето неповторимо виждане, от законите на художественото мислене.

В сферата на лужишко-българските културни и литературни контакти тези репортажи продължават да изпълняват неосъществени до днес в Лужица задачи на редица хуманитарни науки — като първостепенни публицистични и несъмнено художествени творби! Нещо повече: външните им зависимости (бълг. тематика!) оказват натиск и върху вътрешните закономерности в развитието на лужишката литература, върху модификацията на нейните жанрове! А това

обстоятелство не може да отмени вниманието на лужишките литературни историци и теоретици, на литературната славистика въобще.

*

Материалите, които бяха предмет на този кратък обзор, по характер и предназначение от гледна точка на старата компаративистика покриват напълно понятието за културна и литературна взаимност — спорни бяха останали само тяхната интензивност и мащабност! Но вече от десетилетия насам методологията на тази компаративистика се посреща с недоверие и резервираност. И все така запазват валидност редица нейни компоненти от идейно-информативния план на съвременните сравнителни литературни изследвания: зачитане на извън-литературните зависимости и предпоставки; непресекащ интерес към външноконтактните отношения и общения — като елементарно, но неотменимо въведение към сравнителния литературен анализ. И макар още при това въведение да се пораждат много от критериите и да се разкриват алтернативи за характерните особености и аналогии на двустранни или многостранни литературни отношения и въздействия, все пак това е само началото! И ако то не извежда към по-висшите форми и начини на литературно съжителство, към генетичните и типологични аналогии (сходства и отличия), ако това начало остане само един затворен кръг, то ще остане като анахронизъм в днешната литературна наука! От него би следвало да се породят разширените ни и обогатени представи за истинските задачи и цели на съвременното сравнително литературознание.

При лужишко-българските и българо-лужишките отношения, пък и не само при тях конкретно даден, класифициран, неоспорим в художествено-структуралната си или просто езикова същност материал дава само народното творчество и езикът в неговото генетично и историческо развитие. Изследванията тук, макар и да се съобразяват с редица допълнителни зависимости и закономерности от разни научни области и от общественото и историческото развитие, все пак не се нуждаят в такава степен от ония предварителни и подготвителни научни встъпления — неотменими при сравнителния литературен анализ. Сравнителният литературен метод търси далеч по-трудно своите критерии, художествени елементи, от които изгражда понятието световна литература.

Колкото обаче и да са трудни тези пътища към установяването на литературните аналогии и типологии, само те могат да ни разкрият съществения модел и на лужишко-българската литературна взаимност.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Jakub Wjacławsk. Serbska bibliografija (do r. 1957).

Якуб Вяцлавк. Лужишка библиография (до 1957 г.), Изд. Academie-Verlag, Берлин, 1952.

Jurij Mjunc. Serbska bibliografija (1945—1957).

Юрий Млунк. Лужишка библиография 1945—1957 (с добавки до 1945 г.), Част I. Изд. Домовина, Будишин, 1959; Част II. 1958—1965. Изд. Домовина, Будишин, 1968; от същия автор в поредните годишници на Institut za serbski ludospyt; в годишниците под наслов: Lëtopis (Летопис) — за език и литература, са публикувани библиографии за всички, включително и 1969, години.

Веселин Трайков. Българската художествена литература на чужди езици. София, 1964. Издание на Библиографския институт. Вж. по-специално преводи на: горно-лужишки, долно-лужишки.

Adolf Černý. Basnistwo hornjołužiskich Serbow.

Адолф Черни (1864—1952), История на лужишката поезия. Книга първа. — Поезията на Горна Лужица, Будишин, 1910, стр. 109.

Jozef Páta. Zawód do studija Serbskjejho Pismowstwa.

Йозеф Пата (1886—1942). Увод към изучаването на лужишката поезия. Изд. Maćisa Serbska, Матица сербска (лужишка), Будишин, 1929, стр. 288.

Antjrin Frinta. Lužići Srobné a jejích písemnictví.

Антонин Фринта, Лужишките серби и тяхната писменост. Изд. на Чехословашката академия на науките, Прага, 1955.

Rudolf Jenč. Južnosťowjenje a Južnosłowjanska we luž. literaturje.

Рудолф Йенч. Южните славяни и Югославия в лужишката литература. В сборника За литературната взаимност и език (Za literaturnju zgodovinu in jezik). Люблина, 1937, X годишник, 1—4.

Józef Gołąbek. Literatura serbsko-lużycka.

Юзеф Голомбек. Лужишката литература. Изд. Силезийски институт. Катовице, 1938, стр. 270.

Antologia poezji lużyckiej. W. Szewczyk. O poezji lużyckiej. Wstęp. С. 9—78.

Вилхелм Шевич. Увод, бележки и съставителство. „Антология на лужишката поезия“. Изд. Шлонск, Катовице, 1960, стр. 364.

Срезневский, Измаил. Серболужицкая литература. Издание от 1844 г. Библ. данни в Institut za serbski ludospyt.

Пилип-Спасович. Обзоры славянских литератур (1879—1881) — библиографски данни в Institut za serbski ludospyt.

А. БЕЛЕЖКИ, СЪОБЩЕНИЯ И КОМЕНТАРИ ОТ ОБЩ ХАРАКТЕР

Jahrbücher für Slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft.

Годишници за славянски литератури, изкуство и наука. Лайпциг, т. I—IV, 1846. Под редакцията на д-р Й. П. Йордан. Вж. на стр. 231 Български орел, обширно съобщение за пробните номера на първия български вестник; на стр. 240—241 рецензия за същия вестник.

Łużican (Лужичан, списание за забава и наука). Вж. особено в постоянната рубрика „Słowjanski rozhlad“ (Славянски обзори), 1860, бр. 6 „Българският писател Раковски е започнал да издава в Белград бълг. списание „Дунавски лебед“.

1862, бр. 5, стр. 80 — Статистически данни за южните славяни (българите в това число), бележки за техния характер.

1863, бр. 8, стр. 118 — Населението на Румелия, Македония говори български език, българите броят около шест милиона. . . и т. н.

1863, бр. 12, стр. 192. — . . . Българите сега издават усилено учебни помагала. . .

Съобщение за излизането на сатиричното списание „Гайда“ под редакцията на поета Славейков (Петко Р.).

1864, бр. 3—4. — Вж. статията Славяните и някогашната гръцка империя. Опит за научно обяснение произхода на българите и на Аспаруховата държава. . . По нататък „ . . . В Цариград живеят повече българи, отколкото гърци. . .“

1867, бр. 7, стр. 144. — Съобщение за излизането на седмичника „Братски съюз“, . . . чийто издател е Андрич, редактор българинът Каравелов. . .“

1868, бр. 12, стр. 192. — Нови български уч. пособия. Упоменати са: на Груев „Числителница“ и „Практическа алгебра“; на Данов „Втора числителница“ и „Опитна физика“.

1869, бр. 6. — Кратка бележка за първата немско-българска граматика от Васил Д. Стоянов, издадена в Белград, а също така и за други списания.

1874, бр. 1—5. — Общо информативна статия за делото на Кирил и Методий.

1876, бр. 10, стр. 159. — Михал Хорник, бележит лужишки възрожденец, информира за нови български списания, които излизат по това време в Белград, Букурещ, Браила и други градове.

Lužica, Лужица, продължение на Лужичан от 1882 г.

1882, бр. 7, стр. 64. — Известие за „Периодическо списание. . .“ (Срв. също така 1883, бр. 2).

1883, бр. 4, 31. — Коментар на Й. Б. Шолта, Българите в чужбина: Русия, Румъния, Австро-Унгария (предимно статистически данни).

1901, бр. 42. — Юрий Пилк, Турските елементи в литературата на хървати, сърби и българи. 1925, бр. 1, стр. 13. — Съобщение, че „Славянски календар“ в София е отбелязал 70-годишнината от рождението на проф. Арнолд Мука.

Krajan, Zemljak, katoličeski kalendar za Gorna Lужица, издаван в Будишин: 1914 (47-годишнина), стр. 41, 46—7. Бележки за военните действия при Люле Бургас, Одрин. Със снимки от Плевен и реминисценции за Освободителната война от 1877/78 г.

Serbske powiny (Сербски (лужишки) вестник): 1933, бр. 3. Вж. Нещо за славянските народи.

Богумил Швеля. В личния архив на д-р Фр. Метшк. В раздела Slowjanske listowanje (Славянска кореспонденция), стр. 111. Писмо с дата, София, 13. III. 1914 г., от Д. Н. Фурнаджиев, еванг. пастор, в което благодари на Швеля за събраните помощи.

Česko-lužický Věstník, Lužicko-srbský Věstník (Чешко-лужишки вестник, по-късно Лужишко-сръбски вестник), издаван в Прага от 1920 до 1937 г. Много бележки на проф. Йозеф Пата за интереса към лужичаните в България. (Повечето са изнесени в първата част на тази библиография).

Měsačny přídawk (Месечно приложение към Сербске новини). Будишин, 1858 г. Особено в рубриката Slowjanski rozhlad (Славянски обзор) — повечето от известията са обработени от Михал Хорник.

1858 г., бр. 4. — Съобщения за нови български списания в Цариград.

1858, бр. 10. — За новопостроеното училище „Св. Кирил и Методий“ в Пловдив. . . . Предметите, които изучават, са повече от светски характер. . . .“

1859 г., бр. 5. Препечатва съобщение от „Цариградски вестник“ за подготвянето на новото българско списание „България“ от колегата, известния български писател Цанков. Българската литература бе обогатена също така с някои книги от езиковедско и религиозно естество, които излизат в Цариград, Букурещ, Болград и др. . . .

Заб.: В много статии с общославянска тематика се отделя място за българите и българската култура!

Rozhľad (Обзор), Будишин, 1964, бр. 1, стр. 30—31. Вж. Г. Вълчев, Турците в България, превод на П. Новотни.

Б. ЛИТЕРАТУРНИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ, РЕЦЕНЗИИ И ПОД.

Jahrbücher für Slaw. L., K. und W. (Годишници за славянски литератури, изкуство и наука) Баутцен (Будишин). Под редакцията на Й. Е. Шмалер (Смолер).

1852 г. Вж. стр. 49, 50, 51. Една подробна информация за структурата на бълг. език. Тук му е мястото да отбележа, че излизат по това време на немски език специално за лужичаните и по тяхна инициатива почти всички съчинения на П. Й. Шафарик, в които, както е известно, се говори обширно и за старата българска литература.

1855—56, стр. 82—120, по-специално 99—112. Вж. Geschichte der Serben und Bulgaren. Von A. Hilferding.

В-к Nowa doba (Ново време). Будишин, 1949, бр. 8. Мѣрѣн Н. Н. Мерчин, Н. Н. Към стогодишнината от рождението на Христо Ботев — български поет и революционер.

1966, бр. 88 в приложението Předženak (Пршеденак). Вж. (Лужишката литература по далечния свят). Оценка на антологията Лужишки поети, изд. в София, 1963.

Jurij Mlynk. Slowjanske literatury, I džěl.

Юрий Млинк. Вж. също (Славянски литератури) I дял: руска и българска литература. Статиите от увода към тази публикация. „Българската литература“ и „Кирил и Методий. . .“ Домовина, 1960, стр. 431.

Юрий Млинк. Българският писател Ивайло Петров в Лужица. В Nowa doba, Будишин, 1965, бр. 224.

Юрий Млинк в календаря Protyka (Протика). Будишин, 1967., стр. 79—80. — За българо-лужишките отношения.

Jurij Brězan. Po dróze i při dróze.

Юрий Брезан в книгата По път и пътьом. Будишин, 1955. Вж. статията Ботев—Смирненски—Вапцаров.

Павол Новотни, литературовед, в сп. Rozhlad, Будишин, 1964, стр. 56—58. Вж. Антология на лужишката поезия в България; Кито Лоренц, поет и литературовед, в своите работи за Белоруската ССР неведнъж включва и български теми, напр. в Pozhlad, 1956, бр. 11, стр. 341 и другаде.

В. ФОЛКЛОР (ПРЕВОДИ НА НАРОДНИ ПЕСНИ И ПРИКАЗКИ)

Сп. Měsačny přidawk (Месечно приложение), Будишин, 1958, бр. 11, стр. 43. Вж. Při kolebcy (Люлчина песен), превел от български J. W. . . n (Й. В. . . н).

Списание Łužisan (Лужичан), Будишин, 1863, бр. 4, стр. 63. 1863, бр. 8, стр. 128; 1868, бр. 4, стр. 56—57. Превод на бълг. приказка „Hospodliwosć“ (Стопанственост).

1875, стр. 89. Превод на народната песен Hožć a solobik (Мома и славей). Превел „P“ (П). Serbske Nowiny (Сербски (лужишки) вестник), Будишин.

1932, бр. 159. — Превод на бълг. народна приказка (Как хората се научили да орат и ткаят).

1935, бр. 52. — Превод на бълг. народна приказка (Умната девойка).

Nowa doba, 1953, бр. 52. — Превод на бълг. народна приказка (Ленивата Богданка).

Сп. Płomjo (Пламъче). Будишин, 1962, стр. 6, 14—15. — Превод на народната приказка (За забравения селянин). 1965, бр. 3, стр. 18—19. Вж. (Овце и куче). 1965, бр. 15—16, стр. 24—25. Превод на бълг. нар. приказка (Врабчов сън).

Г. ПРЕВОДИ НА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА

Protyka (Протика), Будишин, 1961, стр. 136—7. Вж. Христо Смирненски (Приказка за стълбата). От български превел Марко Мешканк.

Předženak (Предженак), Будишин, 1960, бр. 3, стр. 6. Л. Стоянов (Милосърдието на Марс). Превод на Мария Млинкова.

Jurij Brězan. Po dróze i při dróze.

Юрий Брезан (По пътя и пътьом). Будишин, 1955. На с. 28 превод на Вапцаровото Предсмъртно. За втори път публикувано в „Предженак“, 1959, бр. 8.

Katolski Posoł (Католически пратеник), Будишин, 1916, бр. 46—47, стр. 303—304; 309 — 310. Вж. Iw. Wasow. Wgóć so mi? Ив. Вазов (Иде ли?). Превод на Ян Циж. Службогонци на Иван Вазов е превел Юрий Вичяз през 60-те години на XX век и за нуждите на Будишинския драм. театър.

Předženak (Предженак), Будишин, 1959, бр. 7. Вж. A. Karalijčew. Dam ju Vam! Ангел Каралийчев („Ще ви я дам!“). Превод на Мария Млинкова.

Вж. преводите на бълг. автори в сб. Słowjanske literatury. Иван Вазов. Иде ли?; Христо Смирненски. Приказка за стълбата; Елин Пелин. На браздата; Людмил Стоянов. Милосърдието на Марс; Йордан Йовков. Борба до смърт; Йордан Йовков. Другар; Ангел Каралийчев. Ще ви я дам!

Jurij Brězan. Po dróze i při dróze.

Юрий Брезан (По път и пътьом). Будишин, 1955.

Měrčín Nowak-Njehorŋski. Woľharske podlěčo.

Мерчин Новак-Нехорнски (Българска пролет). Будишин, 1958, 242 стр.

Jurij Wičaz. Z Kamjenskím posom.

Юрий Вичаз (С нос от Каменц) (Какво е преживявал лужишкият журналист по света). Домовина, Будишин, 1961.

Е. РЕПОРТАЖИ В СПИСАНИЯ И ВЕСТНИЦИ

Předžepak (Предженак), 1960, бр. 2.

Protyka (Протика). 1967, стр. 135—138. Вж. Антон Навка. (Вино, овци, осли).

Срещат се още някои репортажи, но без особена художествена или публицистическа стойност.